

11. Піпаш В. В. Народний Рух України як форма національно-визвольної боротьби українців на зламі 80–90-х років ХХ століття: закарпатський регіональний аспект: [монографія]. Ужгород: Гражда, 2008. 216 с.
12. Кіндрачук Н. М. За Україну незалежну. Роль Народного Руху України у здобутті незалежності України: 1989–1991 рр. : монографія / М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Прикарпат. нац. ун-т імені Василя Стефаника, Ін-т туризму. Івано-Франківськ: НАІР, 2013. 199 с.
13. Бураковський О. З. Історія Ради національностей Народного Руху України, 1989–1993 роки. Політологічний аналіз: автореф. дис. ... канд. політ. наук: спец. 23.00.02 «Політологія». К., 1999. 21 с.
14. Шановська О. А. Діяльність Народного Руху України з розробки національної програми та практичного втілення її в процесі державотворення (1989–1996 рр.): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01. Одеса, 2003. 208 с.
15. Тиский М. Г. Народний Рух України: Волинська регіональна організація на зламі 80–90-х років: автореф. дис. ... канд. іст. наук: спец. 07.00.01 «Історія України». Львів, 2005. 21 с.
16. Бондаренко С. В. Народний Рух України та його роль у національно-політичному житті наприкінці 80-х — на початку 90-х років ХХ століття: автореф. дис. ... канд. іст. наук: спец. 07.00.01 «Історія України». Чернівці, 2006. 21 с.
17. Звездун (Козаченко) О. М. До питання про створення Одеської обласної організації НРУ за перебудову // Інтелігенція і влада. 2010. № 20. С. 130–137; Козаченко О. М. Ідейні попередники Народного Руху України на Одещині // Інтелігенція і влада. 2011. № 22. С. 101–108.
18. Михайлов В. Культурно-просвітницька діяльність крайових організацій НРУ на Півдні України наприкінці 1980-х — 1991 рр. // Емінак: науковий щоквартальник. 2017. № 1 (17), січень–березень, т. 1. С. 123–129.
19. Кожанов А. Розгортання національно-демократичного руху на Одещині наприкінці 1980-х — на початку 1990-х рр. // Емінак: науковий щоквартальник. 2018. № 1 (21), січень–березень, т. 1. С. 124–129.
20. Шипотілова О. П. Становлення громадсько-політичного руху на Півдні України (кінець 1980-х — початок 1990-х рр.): історичний аспект // Історико-політичні студії: збірник наукових праць. Серія «Історичні науки». К., 2018. № 1(9). С. 115–123.
21. Народний Рух України: місце в історії та політиці : тези доповідей Першої Всеукр. наук. конф. (14–16 вересня 1994 р., м. Одеса). К., 1994. 96 с.; Народний Рух України: місце в історії та політиці : матеріали Другої Всеукр. наук. конф. (11–12 вересня 1996 р., Одеса). Одеса, 1996. 56 с. Народний Рух України: місце в історії та політиці : матеріали Третьої Всеукр. наук. конф. (10–11 вересня 1998 р., м. Одеса). Одеса, 1998. 72 с.; Народний Рух України: міс-

це в історії та політиці : матеріали Четвертої Всеукр. наук. конф. (14–15 вересня 2000 р., м. Одеса). Одеса, 2000. 152 с.; Народний Рух України: місце в історії та політиці : Матеріали П'ятої (позачергової) Всеукр. наук. конф. (14–15 вересня 2001р., м. Одеса). Одеса, 2001. 204 с.; Народний Рух України: місце в історії та політиці : матеріали VI Всеукр. наук. конф. (м. Одеса, 16–17 вересня 2005 р.). Одеса : Астропринт, 2005. 204 с.; Народний Рух України: місце в історії та політиці : матеріали VII Всеукр. наук. конф. (м. Одеса, 28–29 травня 2009 р.). Одеса : Астропринт, 2009. 236 с.; Народний Рух України: місце в історії та політиці : матеріали VIII Всеукр. наук. конф., присвяченої 20-річчю Незалежності України (м. Одеса, 25–26 травня 2011 р.). Одеса : Астропринт, 2011. 456 с.

Надійшла до редакції 05.03.2019 р.

УДК 94:32(477)

І. В. Яковлев

ІВАН ДРАЧ — БАТЬКО НАРОДНОГО РУХУ УКРАЇНИ

Яковлев Ігор Васильович, к. і. н., старший викладач кафедри історії та етнографії України, e-mail: Igor.yakovlev.1991@gmail.com

Одеський національний політехнічний університет,
пр-т Шевченка, 1, м. Одеса, 65044, Україна

АНОТАЦІЯ

У статті розглянуто процес створення та подальшого розквіту найвідомішої громадської організації, яка спромоглась докласти максимум зусиль задля вивільнення українського народу з вікового ярма тоталітарного режиму. Аналізується громадсько-політична діяльність Івана Федоровича Драча під час створення цієї організації та висвітлюється його активна позиція в процесі відстоювання національних інтересів українського народу в боротьбі з номенклатурною системою УРСР. Розглянуто наукові праці провідних дослідників проблематики Народного Руху України, на основі яких автор погоджується зі справедливістю твердження, щодо титулу Івана Драча як батька Народного Руху України.

Ключові слова: Народний Рух України, Іван Федорович Драч, боротьба за незалежність України, батько Руху.

И. В. Яковлев

ІВАН ДРАЧ — ОТЕЦ НАРОДНОГО РУХА УКРАЇНИ

Яковлев Игорь Васильевич, к. и. н., старший преподаватель кафедры истории и этнографии Украины, e-mail: Igor.yakovlev.1991@gmail.com

Одесский национальный политехнический университет,
пр-т Шевченко, 1, г. Одесса, 65044, Украина

АННОТАЦИЯ

В статье рассмотрен процесс создания и дальнейшего расцвета известной общественной организации, которая смогла приложить максимум усилий для освобождения украинского народа из векового ярма тоталитарного режима. Анализируется общественно-политическая деятельность Ивана Федоровича Драча в процессе создания этой организации и освещается его активность в процессе отстаивания национальных интересов украинского народа в борьбе с номенклатурной системой УССР. Рассмотрены научные труды ведущих исследователей проблематики Народного Руха Украины, на основе которых автор соглашается со справедливостью утверждения относительно титула Ивана Драча как отца Народного Руха Украины.

Ключевые слова: Народный Рух Украины, Иван Федорович Драч, борьба за независимость Украины, отец Руха.

I. V. Yakovlev

IVAN DRACH IS THE PROCREATOR OF THE PEOPLE'S MOVEMENT OF UKRAINE

Yakovlev Igor Vasilievich, Candidate of Sciences, Senior Lecturer of the Department of History and Ethnography of Ukraine, e-mail: Igor.yakovlev.1991@gmail.com

Odessa National Polytechnic University
Ave Shevchenko, 1, Odessa, 65044, Ukraine

ABSTRACT

The article deals with the process of creation and further prosperity of the most famous public organization, which managed to make every effort to release the Ukrainian people from the age-old yoke of a totalitarian regime. Ivan Fedorovich Drach's public-political activity is analyzed in the process of establishing this organization and his activity is highlighted in the process of defending the national inter-

ests of the Ukrainian people in the struggle against the nomenclature system of the Ukrainian SSR. A review of the scientific works of the leading researchers of the problems of the People's Movement of Ukraine was conducted, on the basis of which the author agrees with the fairness of the statement on the title of Ivan Drach as the father of the People's Movement of Ukraine.

Key words: People's Rukh of Ukraine, Ivan Fedorovich Drach, struggle for Ukraine's independence, Father Rukh, political veteran.

Актуальність обраної теми визначається зростанням інтересу українського суспільства до вивчення життя та діяльності людей, які були організаторами і безпосередніми учасниками боротьби за українське національне відродження. Дослідження життєвого шляху, діяльності та творчої спадщини визначних діячів стало одним із важливих завдань сучасної історичної науки. Пріоритетного напрямку в наукових дослідженнях набула історична персоналістика, адже новітню історію України творило чимало непересічних діячів культури, що втілювали в життя рішення і настанови українських урядів та їх провідників.

Створенню і зміцненню Руху та його регіональних структур, де йдеться про діяльність Івана Драча, присвячено монографію Ю. Діденка [4], що розглядає державотворчу програму НРУ, спрямовану на утвердження української незалежності, праць, у яких політик згадується у контексті боротьби за незалежність України.

Участь І. Драча в ролі першого голови НРУ, а згодом й постійного діючого члена партії, його діяльність на кожному з етапів становлення Руху відображено у низці наукових статей: Н. Ільницького [5], О. Бажана [6], В. Барцьоса [7]. Але більш чітко роль Івана Драча в НРУ показав у своїй статті «Про Рух і його батька» Г. Гончарук. Вчений детально окреслив заслуги І. Драча у здобутті незалежності України, підкріплюючи це конкретними фактами [9].

З приходом процесу «перебудови» українська інтелігенція схаменулась після багаторічної дрімоти та почала свій шлях до визволення України з-під контролю радянської влади. Спершу було розпочато створення творчих об'єднань української інтелігенції, що потім переросли в більш серйозну громадську організацію, йдучи, напевно, за сценарієм визволення, який на той час проходив у балтійських країнах. У подальшому укра-

їнська інтелігенція часто дублювала всі рішення, що приймалися в країнах Прибалтики. На основі статуту та положень, за якими створено Народний Фронт Естонії, українська інтелігенція на чолі з Іваном Драчем спромоглася створити громадське об'єднання Народний Рух України. Згодом воно переросло у політичну партію та підштовхнуло вихід України зі складу Радянського Союзу.

На той момент авторитет Івана Федоровича Драча в політичних колах слугував показником його незламності у своїй новаторській вірі в краще майбутнє для України. Він, як і весь український народ, постійно перебував у пошуках нового та потребував змін до кращого. Мало хто міг похвалитися тією рішучістю, яка притаманна Івану Драчу. Як відомо, саме він перший наголосив на створенні Народного Руху України, не побоювшись ні владних старожилів, ні політичних сутічок. Саме І. Ф. Драч погодився стати провідником українського народу в тяжкий для нього період розрухи та «перебудови». Він також прийняв на себе удар комуністичної партії, яка, як завжди, намагалась знищити все, що ставало їй на заваді.

У 1988 р. Іван Федорович, перейнявшись проблемами радянської несправедливості, розпочав виношувати в собі план створення громадської організації, яка б змогла протистояти монополії комуністичної партії на відстоювання інтересів радянського народу. На той момент йому вже, відомо про перші в союзі неформальні громадські організації, які, діючи виключно в правовому полі, докладали багато зусиль задля розширення прав та свобод власного народу, цими організаціями стали народні фронти Прибалтики.

Загальновідомо, що ідея створення НРУ виникла в Київській організації Спілки письменників України. Головою цієї організації був Іван Драч. Лише дякуючи підтримці Івана Федоровича ця ідея отримала шанс на втілення в життя. Перебуваючи на посаді секретаря СП, всупереч волі її голови, витримуючи удари найавторитетніших членів цієї організації, добиваючись підтримки все нових і нових членів, спромігся добитись позитивної позиції Спілки письменників у схваленні проекту Програми Руху. Іван Драч постійно брав участь в перемовинах з Центральним комітетом Компартії України про дозвіл на друк проекту Програми Руху в «Літературній Україні».

31 січня 1989 р. в Республіканському будинку кіно відбулися загальні збори письменників. Їх відкрив і вів секретар правління СПУ, перший секретар правління київського СПУ Іван Драч. Збори одностайно підтримали проект Програми. Цей проект становив загрозу для всього Радянського Союзу і викликав в суспільстві давно забуті відчуття національної гордості, бо ніс в собі засади розбудови демократичного суспільства з урахуванням внутрішньої і зовнішньої ситуації, безкровного досягнення суверенітету республіки.

Високопосадовець ідеологічного відділу ЦК Л. Кравчук заявив, що програмні документи НРУ претендують на створення альтернативної КППС організації, яка прагне вбити клин між трудящими республіки та партійним і радянським апаратом. На його думку, зусилля авторів проекту спрямовані на демонтаж централізованої держави та ліквідацію політичної єдності країни, а тому загальний висновок однозначний — потреби у створенні НРУ немає.

І. Драч самий не тільки витримав організований ЦК КПУ наступ на ідею створення Руху, а навіть перейшов у наступ на противників цього явища. 24 березня 1989 р., коли по всій Україні розгорталися події, пов'язані зі створенням крайових організацій НРУ на базі оприлюднених документів, ЦК КПУ, в особі Леоніда Кравчука, організував «круглий стіл» за участю керівників, представників усіх творчих спілок та товариств республіки. Всі вони фактично підтримали Кравчука у його прагненні компрометувати початок рухівських процесів. «Круглий стіл», як і було задумано, транслювався по телебаченню на всю Україну. А зараз цитата з книги: «Тільки на той час уже впевнений у своєму історичному покликанні кинути виклик тоталітаризму І. Ф. Драч підвів організатора «круглого столу». Ініціатор НРУ сказав: «Справа Народного Руху рухається. Противники НР всіма силами і засобами захищають командно-адміністративну систему. Та ініціатори Руху не відступлять. Коли ми не доб'ємося цього всього на рівні республіканських наших органів, я думаю, що ми спільними силами, тобто українці, білоруси, москвичі, ленінградці, доб'ємося свого. Це моя така позиція» [1, с. 21].

І. Драч зацікавив майбутніх рухівців тим, що виділявся з-поміж інших. «Драч може ногою відкривати двері в РЦК», —

казали вони. Він був патріотично налаштованим представником української інтелігенції, з великим життєвим досвідом та значними політичними зв'язками серед тодішньої провладної верхівки. На той момент, будучи першим секретарем Київської організації Спілки письменників та ще й нещодавно нагородженим державною премією Союзу, І. Драч згадує, як до нього прийшли його колеги й вимагали саме від нього дій: «Іван, скільки ти будеш сидіти в тому кабінеті? Веди нас! Щось роби!» З того все й почалось. Почали створюватись, об'єднуватись, організовуватись осередки Руху, постійно велись перемови між представниками влади та новими борцями за ідею. З Іваном Федоровичем та його соратниками велись роз'яснювальні роботи, які несли в собі основну мету — це залакати та відхилити керівників структури від мети створення Народного Руху України [2].

І Драч, працюючи над створенням громадської організації, не тільки не бажав кровопролиття мирних громадян, а таке могло трапитись, якщо б більш радикальні активісти отримали значну підтримку серед населення, то Україна поділила б долю Хорватії та Сербії. І. Драч всіма можливими методами протистояв провокаторам та радикалам, яких завжди було вдосталь, як під час процесу «перебудови» в кінці вісімдесятих років минулого сторіччя, так і під час державотворчих перетворень в період незалежності України.

На Першому установчому з'їзді Народного Руху України, який відбувся 8–10 вересня 1989 р., Івана Драча обирають головою НРУ за перебудову.

Другі Всеукраїнські збори Руху відбулися 25–28 жовтня 1990 р. Івана Федоровича не просто знову обирають головою НРУ, його обирають з понад тисячі таких само патріотів та інтелігентів, як він. Вони всі майже одногласно визнають його авторитет та довіряють керувати І. Драчу всіма подальшими політичними процесами задля порятунку України з-під влади остогидлої всім радянської номенклатури. В Програмі і інших документах Установчого з'їзду Народного Руху України за перебудову положення містять радикальні і актуальні, як на той час, принципи практичної дії соціально-економічного характеру, покликані розв'язати існуючі в українській економіці кризові явища і проблеми. У програмі НРУ з'явилося нове

положення про визначення основної мети — здобуття незалежності України; саме за ініціативи І. Ф. Драча з назви організації виключені слова «за перебудову». Тоді на II з'їзді Іван Драч виступив з доповіддю «Про політичну ситуацію в Україні та завдання Руху», яка мала вражаючий ефект: «Будь-який об'єктивний, історико-політичний, економічний, соціальний, культурологічний аналіз неминуче приведе нас до єдиного висновку: тільки повний суверенітет українського народу, цілковито незалежна Українська держава відповідають сучасному розвитку сучасної цивілізації. Будь-які інші форми історичного існування народу, нації безальтернативно і безжально відсувають українську спільноту на задвірки цивілізації, роблять її харчем, сировиною, ресурсом для подальшого розвитку інших державних народів» [3].

Після промови духовного лідера вже не виникало питань про напрям Народного Руху, з цієї миті він прямував у незалежність. Михайла Гориня та Олександра Лавриновича обирають заступниками. Формується центральний провід, політрада, координаційна рада, Рада колегій та Рада національностей. Як із самого початку, так й зараз Рух виступає за розширення прав та свобод як українського суспільства, так і прав і свобод національних меншин, які перебувають на території України.

Натхненні новаторством Драча члени Народного Руху та пересічні громадяни України, хоч і радянської на той момент, змогли знайти в собі віру в краще майбутнє. Саме цього не вистачало тодішньому суспільству — звичайної віри в краще, віри, яка б змогла змінити світ довкола. Звісно, перебудова, запроваджена Горбачовим, стала позитивним кроком, та ця перебудова проходила десь в іншому місці, а в Україні все лишилось, як і раніше. Незначні кадрові зміни не змогли призвести до покращення стану життя простих громадян.

Авторитет Руху і його Програми зростав серед широких верств населення України, прикладом цього можуть слугувати вибори до Верховної Ради УРСР 1990 р., вибори депутатів місцевих рівнів, потужні багатотисячні акції на підтримку Руху тощо.

Одеський дослідник Г. І. Гончарук в своїх численних працях, присвячених створенню Народного Руху України, доволі часто звертає увагу на засновника цієї громадсько-політичної органі-

зації і одночасно об'єкта цього дослідження — І. Драча. Як в монографічних працях професора Г. Гончарука, так і в окремих наукових дослідженнях постать І. Драча виділяється з-поміж інших членів Народного Руху своєю рішучістю до дій, поєднаної з розважливістю. Це дозволяло І. Драчу вчасно приймати виважені рішення в процесі боротьби за незалежність України і одночасно тримати дистанцію до межі дозволеного в правовому полі. Доки Рух був підконтрольний своєму засновнику, доки він стояв на засадах миролюбності та пацифізму, керівництво громадської організації погоджувалось лише на демократичні та загальнолюдські форми спротиву радянській владі, а сам статут НРУ слугує цьому беззаперечним доказом [1].

В роботі «Народний Рух України: Історія 1989–1996 рр.», що вийшла друком в 2014 році, описуються не тільки суспільно-політичні перетворення та історично важливі події періоду створення організації, а, що важливіше, робиться акцент на морально-етичні якості представників цієї громадсько-політичної сили. На сторінках роботи професора Г. Гончарука в стислій формі простежується громадсько-політичний шлях І. Драча в період перебудовних процесів на території України. Починаючи з діяльності на посаді секретаря Співки письменників України та закінчуючи моментом здобуття Україною незалежності, діяльність Івана Федоровича відображається як активна та цілеспрямована на відстоювання національних інтересів українського народу [8].

Також професор Г. Гончарук у своїх працях охрестив І. Драча титулом «батько Руху», і не дивлячись на всі заперечення опонентів в тому, що той є лише співзасновником та не претендує на монополізацію ідеї створення Руху, історик, використовуючи низку джерел, в кінцевому результаті довів свою точку зору на належному науковому рівні, чим й поставив крапку в питанні справедливості титулу «батько Руху» щодо особи І. Драча [9].

Отже, Іван Драч мав безпосередній вплив на процес створення громадсько-політичної організації Народний Рух України. Впродовж періоду перебудовних процесів він постійно виступав як один з головних ініціаторів відстоювання національних ідей. Саме Іван Драч очолив ініціативну групу зі складання проекту Програми Народного Руху України за перебудову. А загальні

збори письменників у 1989 р. одноставно підтримали проект Програми. Цей документ мав загрозу для всього Радянського Союзу, бо ніс у собі засади розбудови демократичного суспільства, безкровного досягнення суверенітету Української республіки. Підсумовуючи все вище сказане, можемо прийти до висновку, що І. Драч є ніким іншим як батьком Народного Руху України.

Література та джерела

1. Гончарук Г. І. Народний Рух України. Історія. Одеса: Астропринт, 1997. 380 с.
2. Славінська І. Іван Драч: Я 30 років був членом КППС — гріх було б не вважати мене конформістом [Електронний ресурс] // День. 2016. 13 жовтня, № 185–186. Режим доступу: <https://life.pravda.com.ua/society/4cd7ee9095a7a/> (дата звернення 24.07.2019)
3. Кіндрачук Н. М. За Україну незалежну (Роль Народного Руху України у здобутті незалежності України: 1989–1991 рр.). Івано-Франківськ: НАІР, 2013. 208 с.
4. Діденко Ю. В. Народний рух у державотворчих процесах України (1989–2002). Одеса : Астропринт, 2006. 176 с.
5. Ільницький Н. З. Етапи становлення Руху // Народний Рух України: місце в історії та політиці: матеріали VIII Всеукраїнської наукової конференції, присвяченої 20-річчю Незалежності України, 25–26 травня, 2011 р., м. Одеса). Одеса: Астропринт, 2011. С. 147–153.
6. Бажан О. Г. Спроби протидії КДБ УРСР становленню та функціонуванню Народного Руху України за перебудову // Український історичний журнал. 2010. № 1. С. 35–41.
7. Барцьось В. В. Змагання Народного Руху України за втілення програмних положень в соціально-економічній сфері української держави (кінець 80-х — 90-ті рр. XX ст.) // Інтелігенція і влада : громад.-політ. наук. зб., 2009. Одеса.: Астропринт. Вип. 15. С. 102–115.
8. Гончарук Г. І. Народний Рух України: Історія: 1989–1996 рр. Одеса: Астропринт, 2014. 336 с.
9. Гончарук Г. І. Про Рух і його батька // Інтелігенція і влада : зб. наук. пр. Одеса: Астропринт, 2016. Вип. 35. С. 189–201.

Надійшла до редакції 15.02.2019 р.